

De Huiszwaluw *Delichon urbica* in gemeente Borsele*, 1989-1995

David Tempelman

Inleiding

In 1992 deed ik mee aan een huiszwaluwinventarisatie in Waterland-Oost, ten noorden van Amsterdam. Dit beviel mij zeer goed, het weer was heerlijk en er waren mooie kolonies. Huiszwaluwen kunnen het beste worden geteld in de periode van eind juli tot begin augustus, wanneer alle nesten af zijn. Al snel vroeg ik me af hoeveel zwaluwen er in de Zak van Zuid-Beveland, waar ik lang heb gewoond, zouden broeden. Ik had de Huiszwaluwen die aan mijn ouderlijk huis broedden al een paar jaar niet meer gezien en dat maakte mij bezorgd; daarnaast wist ik dat er her en der nog enkele kolonies waren. Een spannende ontdekkingsreis begon.

De gegevens werden opgestuurd naar de landelijke coördinator van het Sovon, H.N. Leys, die jaarlijks een verslag over de zwaluwenstand produceert. Enkele aanvullende gegevens verkreeg ik van hem; ook A. Hannevijk, KNNV Goes leverde gegevens.

Deze inventarisatie beslaat de periode van 1989-1995, zeven jaar dus (waarvan in 1990 en 1991 geen gegevens voorhanden zijn). Van 129 van de in totaal 144 vierkante kilometer in gemeente Borsele werden hierbij gegevens verkregen. Dit verslag is uiteraard niet meer dan een tussenstand. Er kunnen nog meer oude gegevens boven water komen; ook in de onderzochte gebieden zullen de tellingen enigszins onvolledig zijn. Gaarne ontvang ik dan ook aanvullende gegevens. Geïnteresseerden kunnen bij mij een kopie van de gegevens per kwartblok, per adres, verkrijgen. Ik hoop dat dit verslag tevens aansporing kan zijn om meer aan huiszwaluwenonderzoek te doen.

Methode

Het gebied werd per fiets afgezocht. Hierbij werden steeds overstekken van huizen afgespeurd en in de loop van jaren zijn de meeste erven van mogelijk geschikte boerderijen bezocht. Soms zijn kolonies niet vanaf de weg te zien; de kolonie van 41 nesten in Kwadendamme werd daarom bij een eerste bezoek over het hoofd gezien. Omdat zwaluwen meestal aan de voorkant van huizen broeden (achter zitten mensen vaak in de tuin of er groeien te veel planten tegen de muur) en zowel de vogels als de nesten behoorlijk opvallen, verwacht ik dat verreweg de meeste nesten werden opgespoord. Vaak is bewoners gevraagd of de nesten reeds in de jaren ervoor aanwezig waren. Dit leverde veel aanvullende gegevens op.

Geinventariseerde gebieden, per jaar

1989

A. Hannevijk en C. Berrevoets voerden dit jaar een telling uit in de dorpskernen van Driewegen, Ovezande, Ellewoutsdijk, Oudelande, Hoedekenskerke en Baarland. Er werden opvallend hogere aantallen dan in latere jaren opgegeven voor Hoedekenskerke, Driewegen en Baarland.

1990 en 1991

Geen gegevens voorhanden.

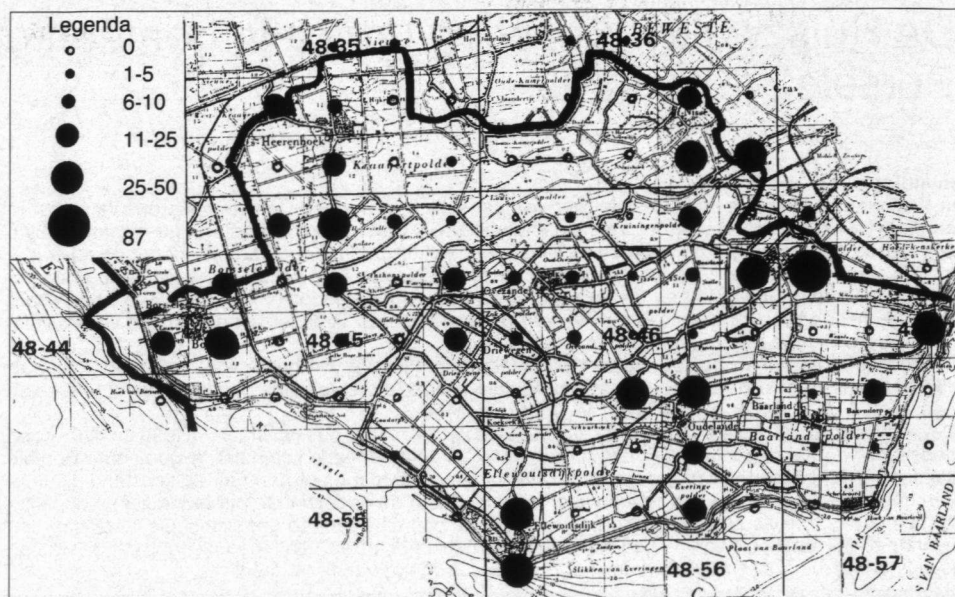
1992 (zie kaart)

In 1992 inventariseerde ik in negen dorpen en hun omgeving (alle in de Zak van Zuid-Beve-

Tijdens de inventarisatie werden telkens de overstekken van de huizen afgespeurd.

Foto: Piet Munsterman.

Verbreiding van de Huiskwaluwen in 1992.

land). In totaal werd 70 à 75 vierkante kilometer afgezocht.

Absoluut hoogtepunt was een boerderij bij Kwadendamme, waar ik maar liefst 62 nesten aantrof; dit is meer dan er in menig dorp in totaal broeden. In totaal werden ruim 700 nesten getoet (een gedeelte van de gegevens is in 1995 van bewoners verkregen, waardoor het totaal wat toenam. Dit levert dichtheid op van 64,0 per kwartblok.

1993 (zie kaart)

In dit jaar werden de zwaluwentellingen in Beveland gecoördineerd door Mike Mannaart. Er werd vrijwel overal geteld. Ik telde onder andere Heinkenszand, met 185 nesten. Geteld werd voorts door C. Berrevoets, in het westelijke deel van de gemeente met als uitschieter Nieuwdorp (104) en Borssele (109). Van het oostelijke gedeelte werden nog geen gegevens ontvangen; hier is mogelijk wel geteld. Op 87,5 onderzochte vierkante kilometer werden 660 bewoonde nesten aangetroffen; dit levert een gemiddelde dichtheid berekend van 47,1 per kwartblok op.

1994 (zie kaart)

Dit jaar telde ik alleen in Driewegen, Ovezande en Ellewoutsdijk met als extra Goesse Sas. Het was een extreem warme augustusmaand, waardoor de actieradius van mijn fiets afnam. Slechts 24,5 vierkante kilometer is afgezocht; hier werden 221 nesten gevonden, wat een dichtheid van 56,4 per kwartblok geeft.

1995 (zie kaart)

Dit jaar herhaalde ik grotendeels mijn telling van 1992. Het lijkt een matig jaar te zijn geworden, met ten opzichte van 1992 achteruitgang in Ellewoutsdijk, enkele grote kolonies rond Kwadendamme (maar toename in het dorp zelf), de om-

geving van Ovezande en Nisse. Duidelijke toename was er in het dorp Oudelande, het dorp Ovezande. Ongeveer gelijk bleef de stand in Driewegen en Borssele (lichte teruggang). 's-Gravenpolder telde ik pas voor het eerst en Baarland voor het eerst goed. Ook werden enkele grotere kolonies gevonden die ik over het hoofd had gezien. Zo konden de oude gegevens worden aangepast. Op 82 vierkante kilometer zijn 605 zwaluwnesten gevonden; een dichtheid van 46,1 per kwartblok. Dit is minder dan in 1992 (toen 64,0 per kwartblok). Dat jaar werd echter het 'betere' 's-Heerenhoek geteld en het 'mindere' 's-Gravenpolder niet.

Verwerking van de resultaten

Gemiddeld waren er in heel Nederland in 1989 19,6, in 1990 tot en met 1993 22,5 tot 24,7 en in 1994 23,0 nesten per kwartblok aanwezig. Met 46 tot 64 nesten per kwartblok blijkt het door mij onderzochte gebied twee tot drie keer hoger te scoren (zie tabel atlaskwartblokken). Over de periode 1992 tot 1995 werden in heel het onderzochte gebied (bijna heel de gemeente Borssele) op 129 vierkante kilometer gemiddeld 1087 nesten gevonden. Per 100 ha is dit 8,4; per kwartblok 52,7 paren. Daarmee is duidelijk dat de Zak van Zuid-Beveland een naar Nederlandse begrippen rijk huiskwaluwebied is. Volgens Vergeer & Van Zuylen (1994) was de dichtheid in Nederland rond 1970 het hoogst in Zeeuwsch-Vlaanderen, namelijk 9-9,7 paren per 100 ha. Voorts zou de Zeeuwse stand in de periode 1970-1982 zijn afgenomen met 60%. Volgens Buise & Tombeur (1987) echter was de dichtheid in de zelfde periode veel hoger (merkwaardig genoeg), namelijk maximaal 11,6 tot 12,3 per 100 ha (1969-1974). In de jaren tachtig (1985) zou de stand 'aan de overkant' zijn gedaald tot 6,6 per 100 ha. Hier zit de huidige stand in de gemeente

Borsele dus ruim boven; in de periode van 1992 tot 1995 zat de gemeente Borsele dus maar zo'n 10% à 20% onder de hoogste stand in Zeeuwsch-Vlaanderen. Schouwen-Duiveland als geheel telde toen (dit is halverwege de jaren zeventig) ongeveer 1100 paren; de laatste jaren is dat zo'n 500 paren (Werkgroep Avifauna Natuur- en Vogelwacht Schouwen en Duiveland 1986); dit gebied is dus veel armer aan Huiszwaluwen. Helaas zijn uit Borssele geen kwalitatieve gegevens bekend over de stand in die tijden. Het zijn er echter toen zeker veel meer geweest dan nu. Vaak hoor ik boeren over een maximale stand van honderd tegen veertig nu; soms is de stand gedaald van veertig naar drie. Indien inderdaad, zoals in heel Zeeland, de huiszwaluwenstand is teruggelopen met 60%, dan spreken wij over een dichtheid in de gemeente Borsele van veertien per 100 ha; dit was dus het rijkste gebied van Nederland...! Indien de huiszwaluwenstand in de gemeente Borssele net als in de rest van Zeeland inderdaad is teruggelopen.

Nestlokaties

Vrijwel alle nesten werden aangetroffen onder dakgoten of dakoverstekken van huizen, schoolgebouwen, dorps huisgebouwen en schuren. Witte muren zijn favoriet. Soms worden nesten gezien aan witte steunbalken tegen een zwarte boerenschuur. In slechts één geval werden nesten aangetroffen onder een donkerbruine dakoverstek van een boerderij bij Borssele*.

De kolonie van Zweemersdam heeft volgens de boer ook wel nesten in de schuur. Deze waren reeds voor mijn bezoek uitgevlogen. De nesten heb ik niet gezien, maar het is heel goed mogelijk: in Ransdorp zag ik een huiszwaluwnest tussen twee boerenzwaluwnesten in een donkere boerenschuur. Over het in schuren broeden wordt in de literatuur niets vermeld.

Enkele nesten werden gevonden aan gemalen; aan één elektriciteitshuisje werden ook nesten gevonden. Kerken doen het in de gemeente Borsele slecht, ondanks de ogenschijnlijk geschikte overstekken.

dorp	89	92	93	94	95
Baarland	52	20:7,13			14
Borssele		82:51,31			75:45,30
Driewegen	58	22	22	31	21
Ellewoutsdijk	68	56	67	71	43
's-Gravenpolder		19:0,19		1:0,1	25:17,8
's-Heer Abtskerke			10:0,10	2	
's-Heerenhoek		102:16,86			
Heinkenszand			186		
Hoedekenskerke	58	34			31:25,8
Kwadendamme		137:25,113			167:73,94
Lewedorp			53:9,44		
Nieuwdorp			104		
Nisse		71:19,52		52:8,44	62:17,45
Oudelande	38	104:45,59	54:0,54	17,0,17	103:62,41
Ovezande	15	73:15,58	57:24,33	50:26,24	62:24,38
totaal geteld	289	720:64,0	553:47,1	224:56,4	603:46,1

dichtheid per kwart blok

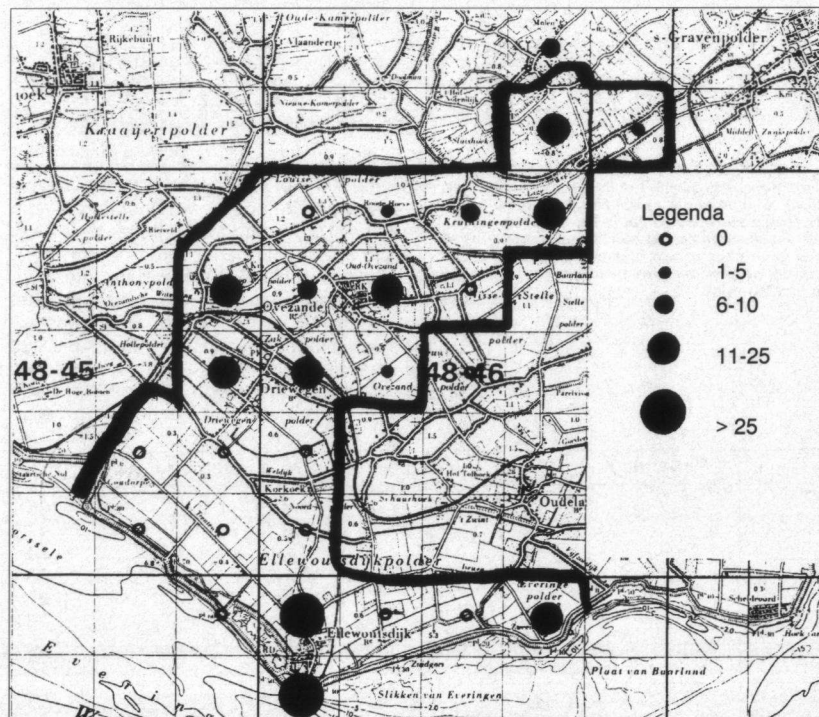
Tabel. Totalen per dorp. Het eerste getal is het totaal van dorp + omgeving. Na de ':' volgt eerst het aantal van de dorpekern, dan komt het aantal zwaluwnesten dat is aangetroffen in de omgeving van het dorp. Indien er slechts één getal staat, betekent dat er geen onderscheid is gemaakt tussen dorp en omgeving of dat er geen zwaluwen werden aangetroffen in omgeving van het dorp.

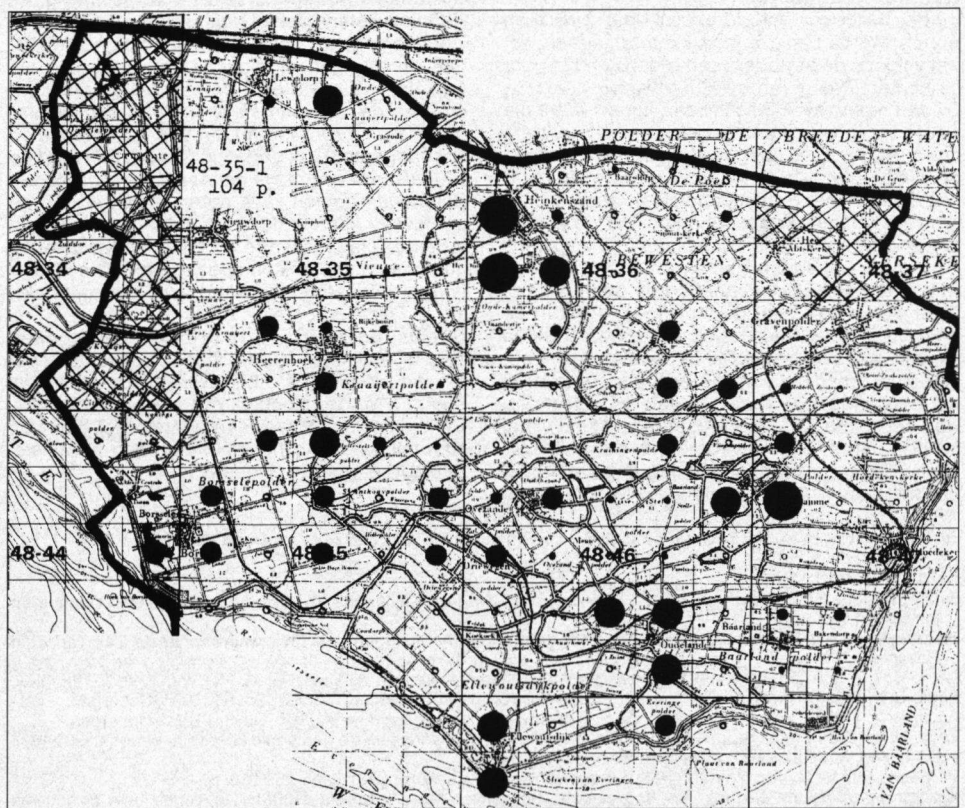
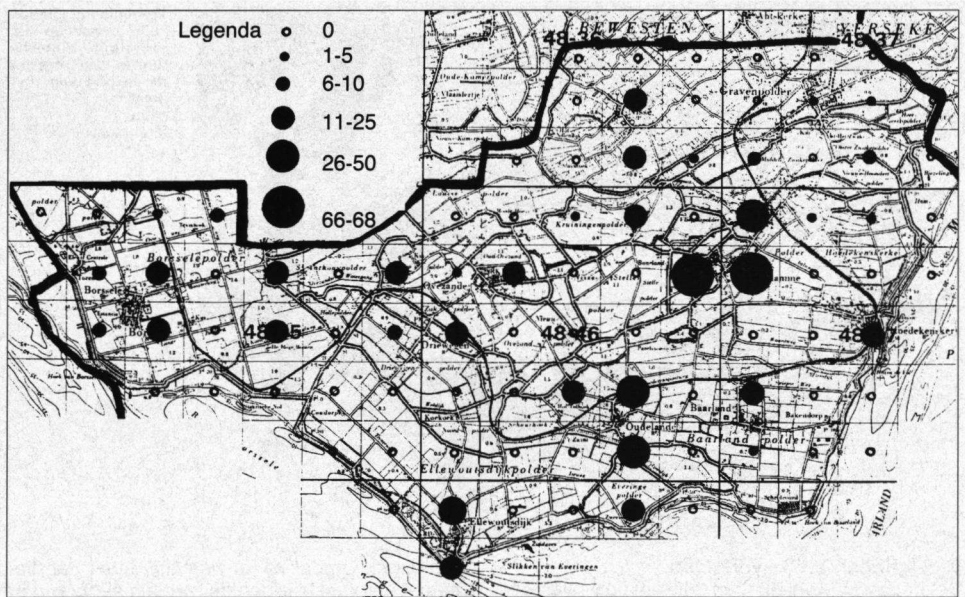
De expositie lijkt niet erg bepalend te zijn voor de nestplaatskeuze. 'Mindere' windrichtingen zijn zuidwest, west en noordoost (minder dan 8%); de overige windrichtingen scoren 14 tot 18%. Volgens Leys & Jonkers (1991) zijn de minst geliefde exposities noordwest en zuidwest, met respectievelijk 7,8 en 7,0% van 8598 nesten. Zuidwest als minder geschikte richting komt dus overeen met het landelijke beeld; noordwest is in Borsele de meest gebruikte, maar is landelijk één van de minst gebruikte richtingen (tabel).

expositie	Nederland: % 1990	Borssele: % 1995	Borssele: aantal 1995
noord	14,5	17,8	106
noordoost	13,5	7,9	47
oost	17,5	14,9	89
zuidoost	13,3	16,1	96
zuid	14,2	14,6	87
zuidwest	7,0	4,2	25
west	12,3	5,9	35
noordwest	7,8	18,8	112
totaal	100	100	597

*Overigens is deze voorkeur voor witte overstekken geen internationaal verschijnsel. In Wales zag ik zwaluwen onder de meest uiteenlopende dakoverstekken broeden (in de raarste kleuren); Nederlandse zwaluwen zouden er hun neus voor ophalen. De groene, oranje en pimpelpaarse kleuren die de Britten en Welsen graag op hun huizen schilderen, zijn hier echter vrijwel absent (schoonheidscommissies...?).

**Verspreiding
van de
Huiszwaluwen
in 1994.**

Sommigen gooien zelfs water op het erf om de Huiszwaluwen aan modder te helpen voor het nest.

Foto:
Piet Munsterman.

Aardigheden en 'bijvangst'

De huiszwaluwentellingen blijken ook zeer geschikt te zijn om sommige opvallend roepende sprinkhanen, Groene Spechten en Kerkuilen te inventariseren.

Wat men zoal hoort

Bij het bezoeken van adressen waar zwaluwen wonen, worden talloze indrukken opgedaan van wat volgens de bewoners een reden kan zijn voor de achteruitgang van de Huiszwaluw.

Dit zou niet aan de insecticiden liggen, want die worden minder gebruikt (volgens een andere boer worden ze juist méér gebruikt: bestrijdingsmiddelen worden steeds specifiek, maar wel minder allesvernietigend); een andere boer is verbaasd over kranteberichten *'dat de klei tegenwoordig niet meer goed zou zijn'*. Volgens een ander vallen de nesten erna een strenge winter af, namelijk wanneer het gaat dooien. Weer een ander zegt dat het goed is om in de herfst de oude nesten weg te halen; anderen zeggen dat het jaar erna de zwaluwen er opnieuw in broeden. Volgens een andere boer is het een *'aflopende zaak'*: hij zag de Huiszwaluwen aan zijn boerderij teruglopen van zo'n vijftig tot drie paren. Tevens vertelde hij dat huisvrouwen vroeger de schoonmaakdag begonnen met het weghalen van de beginnetjes van huiszwa-

luwnesten. Omdat ze nu weg zijn, hoeft dat niet meer. Een plankje tegen de overlast aanbrengen werd *'zielig'* (voor de mensen dus!) gevonden; gewoon wegsteken die rommel was vroeger gangbaar. Verder gehoord: *'der bin weinig insekten, dust der bin ok weinig zwaluws'*.

De meeste bewoners, zeker ook die met grote kolonies, lieten gastvrij hun zwaluwen zien. Men vindt de vogels meestal leuk, goed tegen de vliegen en muggen of mooi (*'ja tis meschien wè vrêemd, mè soms hè'k heweun in 't gras lihhe om nae de zwaluwn kiek'*). Maar ook: *'Achter ou:we we ze kort, mè an d'n voorkant moohe ze der hang hae'*. Ook gehoord: *'Da bin to'h moaie veuhels, waevoe mo je die noe to'ch wigsteeke?'* Sommigen gooien zelfs water op het erf om de zwaluwen aan modder te helpen. Op enkele adressen, in Ovezande en bij Hoedekenskerke, heeft men kunstnesten opgehangen. Die bij een boerderij bij Hoedekenskerke worden gebruikt, die in Ovezande niet.

Slechts één maal werd me de toegang geweigerd bij een kolonie (boer tegen zontje: *'zeg mè a't nie nòddes is!'* en over het aantal: *'he-noegt!'*). Verder mocht ik overal wel even kijken. Soms is er enige argwaan omtrent het doel van zo'n telling, maar meestal vindt men het uitstekend en is men zeer gastvrij.

■ David Tempelman, Bankastraat 53 II, 1094 EC Amsterdam, (020) 668 61 37, overdag: (020) 592 22 44.

LITTERATUUR:

- Bulse, M.A. & F.L.L. Tombeur (1987): Vogels tussen Zwin en Saeftinghe. De avifauna van Zeeuws-Vlaanderen. bladzijden 257-258.
- Hannewijk, A. & C. Berrevoets (1989): (niet gepubliceerd). Tellingen van huiszwaluwen in de Zak van Zuid-Beveland.
- Lays, H.N. & D.A. Jonkers (1991): Oecologische nestelgegevens van de Huiszwaluw. Het Vogeljaar 39 (2): 49-60.
- Lays, H.N. (1994): Inventarisatie van de huiszwaluw en de oeverzwaluw in 1993. Sovon, Beek-Ubbergen.
- Lays, H.N. (1995): Inventarisatie van de huiszwaluw en de oeverzwaluw in 1994. Sovon, Beek-Ubbergen.
- Lays, H.N. (1995): (niet gepubliceerd). Lijst van bekende gegevens van de gemeente Borssele, periode 1989-1994. De telling van Hannewijk & Berrevoets ontbreekt hier.
- Vergeer, J.-W. & G. van Zuylen (1994): Broedvogels van Zeeland, bladzijden 269-270.
- Werkgroep Avifauna Natuur- en Vogelwacht Schouwen en Duiveland (1986): De vogels van Schouwen-Duiveland. bladzijden 229-231.